

Makale Gönderim Tarihi: 19.08.2025

Yayına Kabul Tarihi: 08.09.2025

Araştırma Makalesi

KARADENİZ'İN İKİ DENİZCİ KONUSU: ANTİK YUNAN VE CENOVA KOLONİZASYON SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

Murat Kaan Yıldız**

ÖZ

Bu çalışma, Karadeniz'in tarihsel süreçte iki önemli denizci aktörü olan Antik Yunan ve Cenova kolonizasyon hareketlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Antik Yunan kolonizasyonu, MÖ. VII. yüzyılda tarımsal üretim sınırlarının aşılmasıyla Akdeniz'den Karadeniz'e yönelen ticari ve yerleşim faaliyetleri şeklinde gelişmiş; başta tahıl, balık ve köle ticareti olmak üzere İskitlerle kurulan karşılıklı faydaya dayalı ilişkilerle desteklenmiştir. Cenova kolonizasyonu ise, XIII. yüzyıl sonlarında Karadeniz'e yönelmiş, Altın Orda ve Bizans ile yapılan anlaşmalarla güçlenmiş ve ticari faaliyetlerini tarım ürünleri, deniz ürünleri, köle, değerli madenler ve ipek ticareti üzerine yoğunlaştırmıştır. Her iki topluluk da stratejik limanlarda yarı-özerk yerleşkeler kurarak deniz taşımacılığı ve ticaret ağlarını genişleterek çok kültürlü yapılar ve bölgesel ticaret merkezleri yaratmıştır. Ancak Antik Yunan kolonileri yerli halklarla kültürel bütünleşmeye açıkken, Cenova kolonileri daha merkezî ve askerî tahkimata dayalı bir organizasyon sergilemiştir. Sonuç olarak, iki kolonizasyon hareketi de farklı dönemlerde Karadeniz'i Akdeniz'in ekonomik ve kültürel sistemine entegre eden, ancak siyasi, askerî ve toplumsal yaklaşımları bakımından ayrışan iki evreyi temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Antik Yunan, Cenova, Ticaret, Kolonizasyon

THE TWO MARITIME GUESTS OF THE BLACK SEA: A COMPARISON OF THE COLONIZATION PROCESSES OF ANCIENT GREECE AND GENOA

ABSTRACT

This study offers a comparative analysis of the colonization processes of two major maritime actors in the Black Sea: the Ancient Greeks and the Genoese. Ancient Greek colonization, emerging in the 7th century BCE due to agricultural limitations in the Balkans, expanded from the Mediterranean into the Black Sea, focusing primarily on grain, fish, and slave trade, supported by mutually beneficial relations with the Scythians. The Genoese colonization, beginning in the late 13th century after the loss of Crusader strongholds in the Eastern Mediterranean, expanded into the Black Sea through agreements with the Golden Horde and Byzantium, engaging in trade of agricultural products, seafood, slaves, precious metals, and silk. Both models established semi-autonomous settlements at strategic ports, extended maritime trade networks, and fostered multi-

* Bu makale, Murat Kaan Yıldız'ın, "Ortaçağ'da Karadeniz Ticareti (1206-1402)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., mkaany@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8148-9121.

ethnic communities and regional trade hubs. However, Ancient Greek colonies were more open to cultural integration with local populations, while Genoese colonies operated within a centralized and militarized organizational structure. Ultimately, these two colonization phases represent distinct yet complementary periods that integrated the Black Sea into the Mediterranean's economic and cultural system, differing in their political, military, and social approaches.

Keywords: Black Sea, Ancient Greece, Genoa, Trade, Colonisation

Giriş

Karadeniz coğrafi konumu ve siyasî tarihte sahip olduğu önemi sebebiyle tarihsel süreçte daima stratejik güce sahip oldu. Çevresine yerleşmiş Antik Yunan, Pers ve Türk ile daha birçok halk adına geçiş ve çatışma sahası haline geldi. Karadeniz'in, İstanbul'dan Çanakkale Boğazı'na, Marmara'dan Ege'ye ve buradan da Akdeniz'e; Kerç Boğazı vesilesiyle Azak'a bağlanması bu denize sadece bölgesel değil küresel ölçekte de ehemmiyet kazandırmaktaydı. Yine Tuna, Dinyeper ve Dinyester gibi büyük nehirlerle Avrupa içlerine, Kızılırmak, Sakarya ve Çoruh'la da Anadolu içlerine açılmaktaydı. Karadeniz bu yönüyle de tarihsel süreçte kuzey-güney ile doğu-batı arasında köprü olmaktadır. Karadeniz'in doğal limanı az olması sebebiyle geçmişte deniz ulaşımı burada oldukça zordu. Ayrıca, Karadeniz'in çıkıntısız kıyı yapısı, ani fırtınaları ve bölgedeki askerî hareketlilik bu coğrafyayı riskli kılmaktaydı. Fakat bu birçok zorluk savunma adına bölge halklarına elverişlilik de kazandırmaktaydı; bilhassa kıyıdaki yüksek dağlık saha, karadan yapılacak işgalleri engellemektedir.

Karadeniz'in tabakalı yapısı da denizdeki ekonomik faaliyetleri önemli ölçüde etkilemekteydi: yüzey suları az tuzlu ve oksijenli olsa da 200 metre sonrasında hidrojen-sülfür birikimi denizaltındaki yaşamı sona erdirmekteydi; bu sebeple Karadeniz'deki balık ve deniz canlıları ekseriyetle su üstündeydi. Tarihsel süreçte Karadeniz'de 180'den fazla deniz canlısı yaşadı. Hamsi, palamut, uskumru ve kofana ekonomik değeri en yüksek olanlarıydı. Hamsi yani "Karadeniz Ançüezi", Karadeniz ekonomisinde ehemmiyetli unsurlardan ve göç yolları sebebiyle de birçok kıyı şehirlerindeki ticaret döngüsünü etkilemekteydi. Palamut ve uskumru balıkları da yine göç hareketleriyle limanlardaki ekonomileri canlı tutmaktaydı. Bununla birlikte bölge, tarihi boyunca sadece deniz canlıları değil, tahıl, deri, tuz, bal ve hayvancılıkta da ticaret döngüsündeydi. Eski Çağ'dan beri Antik Yunan kolonileri ile Kuzey halkları arasında sürdürülmüş tahıl ve kürk ticareti, Karadeniz'in ekonomik iç bölge olarak kullanıldığını göstermekteydi. Karadeniz, sahip olduğu ticarî imkanları vesilesiyle Eski Çağ'da Antik Yunanlıları, Orta Çağ'da ise İtalya tacirleri burada konuk etmiş ve uluslararası ticaret merkezi haline gelmişti. Antik Yunan ile Cenova-Venedik tacirleri Karadeniz'e farklı vakitlerde gelmiş olsa da ticaretleri ve alışveriş anlayışları benzerlik ve farklılıklara sahipti¹. Bu çalışmadaki amaç, iki farklı kolonizasyon dönemindeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

¹ Mesûdî, *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018), 60; Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022), 43-46; Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2023), 60; Trabzonlu Rahip Per Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafya*, çev. Hrand der Andreaşyan, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2025), 11-18; Murat Kaan Yıldız, "Ortaçağ'da Karadeniz Ticareti (1261-1402)", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2025), 2-6.

Antik Yunan Kolonizasyonu

MÖ VII. yüzyılda Balkan Yarımadası şehirlerinde ziraat üretimi sınırlarına ulaştığında Antik Yunan halkı yeni kaynak arayışıyla Akdeniz ve Karadeniz'e yönelerek farklı bölgelerde ticaret noktaları ve yerleşkeleri oluşturmaya başladı. Bu hareket zamanla, tarıma elverişli topraklara erişmek ve balıkçılık gibi iktisadî sebeplerle kolonizasyon faaliyetine evrildi. Bu amaçla koloni edilmiş liman-şehirleri kısa vadede taşla çevrili denizci kasabaları haline geldi. Apollonia Pontica, Argamum (Orgame), Byzantion, Chalcedon (Kadıköy), Emporion (Empúries), Histria, Massalia (Massalia/Marseille), Olbia (Pontic), Selymbria, Sinope (Sinop), Trebizonde (Trabzon) bu kasabaların en önemlileriydi². Kuzey Karadeniz'de, Antik Yunan halkı büyük askerî güce sahip olmadığı gibi Asyalı İskit halkı da denizcilikte maharete sahip değildi. Bu hâl karşılıklı fayda ilişkisine sebebiyet verdi; Antik Yunan tacirleri getirdikleri hammadde ve ürünleri İskitlere satmakta ve yine onlara ait hammadde ve ürünleri kendilerinden almaktaydı. İskit halkları bu süreçte Antik Yunanlılarla yaptıkları birçok antlaşma vesilesiyle ticarî kazançlara sahip oldu. Bu hasılatla muharip İskit toplulukları, Antik Yunan kolonilerine saldırmamaktaydı. Öyle ki İskit askerleri yeri gelince, Antik Yunan kolonilerine koruyuculuk dahi yapmaktaydı. Zamanla da İskit askerleri, bilhassa Olbia ve Kallatis'te askerî ve toplumsal nüfuzunu arttırdı. Bununla birlikte İskit nüfuzu tek taraflı olarak kalmadı; Antik Yunanlılara ait şehir-kasaba düzeni, mimarîsi ve tarımsal düzeni de İskit halkını etkiledi; İskit halkı göçebe olduğu halde giderek yerleşik düzene geçti. Fakat Makedonya birlikleri Antik Yunan kolonilerine saldırılarınca buradaki ticaret düzeni sarsıldı. Yine de bu mücadele sürecinde Büyük İskender'in Trakya Askerî Valisi Zopyrion'un (MÖ. 331) Olbia Kuşatması'nda olduğu gibi, İskit desteği buradaki ticarete kalıcı tahribat oluşmasına engel oldu. Fakat MÖ. III. yüzyılla birlikte Sarmat göçleri vesilesiyle Kuzey Karadeniz'deki İskit gücü zayıflamaya başladı. Böylece İskit askerleri Antik Yunan kolonileri üzerindeki koruyucu politikaları bırakıp vergi toplamaya ve birçok yerleşke üzerinde baskı uygulamaya başladı. Netice olarak da bu yerleşkelerde iktisadî ve toplumsal kriz ortaya çıktı. Sarmat kuvvetleri, Antik Yunan kolonilerine saldırılarını arttırmaya başlayınca da buradaki halk bozkırdaki topluluklara güvenini yitirdi. İskit döneminde kazanılmış barış ortamı yerini Sarmat hükmündeki istikrarsızlığa bıraktı³.

MÖ. 800-900 yılları arasında, Antik Yunan halkı, Karadeniz'e ulaşma noktasında elverişli gemilere sahip olmadığından, şiddetli rüzgarlardan ve Çanakkale'deki akıntılardan dolayı zorluk yaşamaktaydı; Truva, bu yol üzerinde Karadeniz'e ulaşma noktasında durak vazifesindeydi. MÖ. VII. yüzyılda Grek kadırgaları gelişince birçok Antik Yunanlı Karadeniz kıyılarına yerleşmeye başladı. Olbia, Sinop, Trabzon şehirleri bu vesile ile ekonomi merkezleri haline geldi⁴. Antik Yunan tacirleri, İskitlerden tahıl, kürk ve deri almaktaydı. Karşılığında zeytinyağı, şarap⁵ ve el sanatları ihraç etmekteydi⁶. Antik Yunan-

² Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 50-54; Neal Ascherson, *Karadeniz*, çev. Kudret Emiroğlu (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2002), 35-37, 73-76.

³ Said Mübin Çalış, "İskit-Sarmat Politik Hegemonyası Altında Karadeniz Çevresi", *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2023): 21-24.

⁴ Halil İbrahim Yılmaz, "Karadeniz'in Kuzeyinde İskit Ekonomik Faaliyetleri (M.Ö. VI-VII. Yüzyıllar)", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2023), 40-44.

⁵ Bkz. Emine Kapka, *Antik Yunan Yemek Kültürü* (İstanbul: Sakin Kitap, 2024), 84-108.

⁶ Eda Durmuş, "Karadeniz'in Kuzeyinde İskit-Grek ilişkileri", *Akademik Bakış* 38-35 (2024): 46-47.

İskit ekonomik iş birliği, temelini MÖ. VII-III. yüzyıl arasında tahıl ticaretine dayandırmaktaydı. Kuzey Karadeniz'deki bozkırlarda üretilmiş tahıl, Antik Yunan şehirlerine tacirlerce gemi veya kadirga vesilesiyle taşınmaktaydı⁷. Ayrıca, palamut, hamsi, ton ve mersin balıkları tuzlanarak Balkan Yarımadası'na ve Batı Anadolu limanlarına taşınmaktaydı. Fakat Karadeniz'deki mal çeşitliliği tahıl ve denizle sınırlı değildi; Kuzey Karadeniz'deki tahıl, kürk, deri, balmumu, bal ve kuş çeşitliliği ihracat kalemleri arasındaydı. Yine, Kafkasya'da değerli birçok madenle kereste mevcuttu⁸. Karadeniz'deki Antik Yunan kolonizasyonu döneminde Kuzey Karadeniz'de İskitlerle Antik Yunan halkı arasındaki ticarî münasebetlerden biri de köle satıcılığıydı. İskit askerleri, Antik Yunan tacirlerine savaş esirlerini ve bazı topluluk üyelerini köle olarak satmaktaydı; Antik Yunan tacirleri de bu köleleri Akdeniz'deki şehir devletlerine satarak burada ziraata, madencilik ve ev hizmetlerine vermekteydi. Olbia, Panticapeum ve Theodosia (Kefe) gibi kolonilerde köle ticareti oldukça revaçtaydı. Fiziksel olarak dayanıklı ve muharip yapılarıyla dayanıklı İskit köleleri zamanla Antik Yunan toplumuyla kültürel alışveriş içine de girdi⁹. İskit tacirleri ayrıca Çin'e dek gidip burada alışveriş yapıp hammadde ve ürünlerini Kuzey Karadeniz'e getirerek bunları Antik Yunanlılara satmaktaydı. Babil ve Hint halkları da yine hammadde ve ürünleri Doğu Anadolu yoluyla İskit tacirlerine, dolayısıyla Antik Yunanlılara ulaştırmaktaydı. Kuzey Karadeniz ve Kafkaslarda altın madenine de ulaşılabilmekteydi¹⁰; Argonaut Destanı'nda aranılmış altın koç postu bizzat Doğu Karadeniz'in yukarısında yani Kolhis'teydi¹¹. Antik Yunan ve İskit alışverişlerinde altın, gümüş ve bakırdan Antik Yunan paraları kullanılmaktaydı. Atina drahmisi, Batı İyonya electrumu (altın-gümüş karışımı), Kuzey Karadeniz'deki Antik Yunan bronzları, Ahemeniş darik ve siglosları (altınları ve gümüşleri) kullanılmaktaydı¹². Bununla birlikte İskit halkları alışverişlerinde demirden çubukları veya kavisli metal parçalarını para olarak kullanmaktaydı¹³.

Cenova Kolonizasyonu

Haçlı Seferleri'ni müteakip Yakın Doğu'daki yerleşkelerini-kolonilerini kaybetmiş Cenova Cumhuriyeti 1291'de Akkâ'nın da Haçlı kuvvetlerince yitirilmesiyle Doğu Akdeniz hattındaki denetimini kaybetti ve böylece ticarî yönünü Karadeniz'e çevirdi. Bu dönemde Karadeniz ve çevresindeki Tatarlar kara yoluyla elde ettiklerini pazarlama arzusunda; ancak deniz taşımacılığında maharete sahip olmadıkları gibi Bizans denizcileri de bu hizmeti Tatarlara verememekteydi. Dolayısıyla Cenova tüccarı ve denizcileri Karadeniz'i ticaret sahası olarak kullanmaya başlayıp Akkırman, Amasra, Balaklava, Copa, Galata, Kefe, Kilia, Mapa, Matrega, Moncastro, Samsun, Sinop, Sudak, Tana ve Trabzon'da koloni kurdu. Bu kolonilerde Yakın Doğu'daki örneklerinde olduğu üzere ticaret limanı, kilise,

⁷ Yılmaz, *İskit Ekonomik Faaliyetleri*, 65.

⁸ Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, çev. Tufan Gündüz (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005), 21; Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 50-54; Ascherson, *Karadeniz*, 35-37, 73-76.

⁹ Osman Emir, "Grek Kolonizasyon Dönemi'nde Karadeniz'de Önemli Bir Geçim Kaynağı: Köle Ticareti", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 10 (2011): 9-28. Krş. Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupası'nda Kölelik* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 24-25.

¹⁰ Umut Badakoğlu, *Antik Kaynaklar ve Güncel Çalışmalar Işığında Sarmatlar-İskitler*, (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2018), 12.

¹¹ Apollonius Rodius, *The Argonautica* (London: Loeb Classical Library, 1912).

¹² Sitta von Reden, *Money in Classical Antiquity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 65-91.

¹³ Bahtiyar Aydın, *Bir Turan Devleti: İskitler*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021), 28.

değirmen, ekmek fırını, hamam ve tarım alanları mevcuttu. Koloni nüfusları Rum, Ermeni, Türk, Yahudi ve farklı milletleri bünyesinde toplamaktaydı. Cenova'nın ticarî siyaseti, açık toplum anlayışı ve vatandaşlık politikalarıyla desteklenmiş olup Müslümanlara da kendi mahkemelerinde yargılanma hakkı vermekteydi. Ekseriyetle tahıl, balık, köle ve şarap ticareti yapılmaktaydı. Bununla birlikte baharat, inci, balık yumurtası, ipek, değerli taş, muhtelif türde kumaş, keten, deri, kürk ve kılıç-bıçak da yine başlıca ticaret kalemleri arasındaydı. Güney Karadeniz'de ise şap ve kalkopirit yatakları işletilmekte ve hatta Polonya'yla Macaristan'daki tuz madenleri de kullanılmaktaydı. Balkanlardan gelmekte olan tahıl ile Kırım'dan sağlanmakta olan köle, balık, kürk ve deri, Kefe üzerinden İstanbul Boğazı vasıtasıyla Akdeniz'e, Anadolu limanları ile de iç bölgelere ulaşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin önemli şehri Bursa ise Cenova tüccarı vesilesiyle Doğu ipeği ile Batı kumaşının değiştirildiği alışveriş noktası haline gelmişti. Ticaret sadece kıyı şehirlerinde kalmamış, Kiev, Saray ve Volga hattı ile Doğu Slav toprakları içlerine de yayılmıştı¹⁴.

Cenova'nın Karadeniz'deki faaliyetlerinde denizcilik teknolojisi önemli yeniliklere sahipti. "Tarida" adlı, kürek ve yelkenin artılarını birleştirmiş gemi türü, kış aylarında dahi seyre çıkabilmekteydi. Bu hâl, ticaret mevsimini uzatarak kazançları artırmaktaydı. Deniz sigortası uygulaması, gelişmiş ödeme-muhasebe teknikleri ile de ticaret kredileri hızlı şekilde kapatılmaktaydı; böylece bölgelerdeki ticaret dolaşımı da hızlanmaktaydı. Netice olarak Cenova XIV. yüzyılda Venedik'i ekonomik olarak 32 yıl, İngiltere'yi de 100 yıl geçti¹⁵.

Kurulmuş birçok siyasî ittifak da Cenova'nın Karadeniz ticaretini sürdürmesinde işlevsel oldu. Bizans imparatorları ile yapılmış antlaşmalarla Balkan tahılı ve değerli madenlerde tekel elde edildi ve Venedik ile Pisa'ya üstünlük sağlandı¹⁶. Altın Orda ile yapılmış karşılık birçok antlaşma ile de ticaret hakları saklı tutuldu¹⁷. Fakat XIV. yüzyıl sonunda Timur'un askerî seferleri, güneyde de Osmanlı Devleti'nin Anadolu içlerine girerek Bursa-Tebriz ticaret hattını kurması, Karadeniz'deki ticaret yayının güneye inmesine sebebiyet verdi. Nihayetinde Fatih Sultan Mehmed'in Karadeniz'deki fetih zinciri ile de Cenova'nın buradaki üstünlüğü kayboldu¹⁸.

Bu bağlamda Cenova'nın Karadeniz'deki varlığı, Haçlı Seferleri sonrasında Yakın Doğu'daki koloni düzeninde devamlılık oldu, fakat coğrafya ve ürün çeşitliliği bakımından farklı yapı arz etti. Cenova denizcilik teknolojileri-finansal uygulamalarla Orta Çağ

¹⁴ Georges Pachymeres, Bizanslı Gözüyle Türkler, çev. İlcan Bihter Barlas (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları, 2009), 42; Guglielmo Heyd, *Le Colonie Commerciale degli Italiani in Oriente nel Medio Evo*, II, (Venezia e Torino: G. Antonelli & L. Basadonna, 1866), 44; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, (İstanbul: Metis Yayınları, 1990), 76-81; Michel Balard, "The Black Sea Trade and Navigation (13th-15th Centuries)", *Vorträge und Forschungen: Maritimes Mittelalter, Meere als Kommunikationsräume* 83 (2016): 185; Murat Kaan Yıldız, "Birinci Haçlı Seferi'nde Cenova: Rolü, İmtiyazları, Gelişimi", *The Legends Journal of European History Studies* 2 (2021): 113-120.

¹⁵ Robert Sabatino Lopez, "Market Expansion: The Case of Genoa", *The Journal of Economic History* 13-4 (1964): 447-448.

¹⁶ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975), 480-484.

¹⁷ A. Melek Özyetgin & İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 131-143.

¹⁸ Âşık Paşaoğlu, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, haz. Nihal Atsız (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992), 131-137; Nicolae Jorga, *Büyük Türk, Fatih ve Dönemi*, çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 128-134.

Akdeniz-Karadeniz ticaret düzeninde belirleyici rol üstlendi ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine dek bölgesel ekonomide belirleyici aktörlerden biri haline geldi.

Antik Yunan ve Cenova Kolonileri'nin Ortaklıkları

Eski Çağ'daki Antik Yunan kolonileri ile Orta Çağ'daki Cenova kolonileri farklı zamanlarda ve siyasî bağlamlarda ortaya çıkmış olsa da kurulma mantıkları, işlevleri ve bölgesel etkilerinde birçok ortak özelliklere sahipti. Antik Yunan kolonileri Atina'nın, Cenova kolonileri de Cenova'nın iktisadî çıkarlarını koruma ve genişletme amacıyla belli noktalara yerleşmişti¹⁹. Böylelikle yarı-özerk ticaret yerleşkesi olarak teşkilatlanmışlardı²⁰. Antik Yunan kolonileri bilhassa MÖ. VII. yüzyılla birlikte Ege ve Anadolu kıyılarından Karadeniz'in verimli bozkırlarına doğru yayılarak tahıl, balık ve köle ticaretine odaklanmıştı²¹; XIII. yüzyılla birlikte Cenova kolonileri de Karadeniz kıyılarında yerleşke kurup yine tahıl, balık ve köle ticaretine yönelmişti²². Antik Yunan ve Cenova denizcileri de gemicilikte maharete sahipti; kendi çağlarında gerekli gemi teknolojisini iyi şekilde kullanabilmekteydi²³. Yine, Antik Yunan toplulukları Cenova ahalisi de diplomatik ve askerî önlemlerle yerleşkelerini koruma altına almaktaydı. Antik Yunan toplulukları kolonilerini İskitlere karşı savunmak zorunda olduğu gibi Cenova halkı da kendilerini Tatarlar'ın saldırılarına karşı korumak mecburiyetindeydi²⁴. Bu sebeple Antik Yunan tüccarı İskitlerle ticarî ortaklık kurmuşken²⁵; Cenova tacirleri de Tatarlarla ekonomik ortaklıklara ve çalışma düzenine sahipti²⁶.

Antik Yunan ve Cenova kolonileri elde ettikleri hammadde ve ürünleri ana şehre veya büyük limanlara taşımak zorundaydı. Antik Yunan halkı, söz konusu olduğunda Kırım veya Doğu Karadeniz limanlarından elde edilmiş ticarî emtia gemilerle Ege adaları ve kıyılarını kullanarak taşımaktaydı. Cenova gemicileri de Karadeniz'den aldıkları ticarî emtiayı Galata'yı kullanarak İstanbul Boğazı'ndan geçirmekle birlikte Antik Yunan tacirleri gibi Ege Adaları'nı kullanmaktaydı. Ege Adaları haricinde Foça, bilhassa şap depolamada büyük kıymete sahipti²⁷.

Antik Yunan kolonileri de Cenova kolonileri yarı-özerk karakterdeydi. Antik Yunan kolonileri ana şehre bağlı olmakla birlikte kendi iç yönetimlerine²⁸; Cenova kolonileri de

¹⁹ Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 52; Aldo Gallotta, "Ceneviz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7 (Ankara TDV Yayınları, 1993), 363.

²⁰ Dukas, *İstanbul'un Fethi, Dukas Kroniği*, çev. Vladimir Mirmiroğlu, (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2013), 117.

²¹ Ascherson, *Karadeniz*, 73, 85,106.

²² Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi, 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*, çev. Hakan Kılıç, (İstanbul: Kitap Yayınları, 2021), 154-159; Angeliki E. Laiou-Thomadakis, "'The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System; Thirteenth-Fifteenth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers* 34-35 (1980) 188.

²³ Lincoln Paine, *Deniz ve Uygurlık, Dünya Denizcilik Tarihi*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 87-90; Lopez, "The Case of Genoa", 448.

²⁴ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, 156; Ascherson, *Karadeniz*, 33.

²⁵ Ascherson, *Karadeniz*, 73-76, 105-106.

²⁶ Özyetgin & Kemaloğlu, *Resmî Yazışmalar*, 137-143.

²⁷ John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004), 104-106; Kate Fleet, *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, çev. Özkan Akpınar, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 84; Turan Akıncı, *Galata* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2022), 15-16; Ruthy Gertwagen, "A Chapter on Maritime History: Shipping and Nautical Technology of Trade and Warfare in the Medieval Mediterranean 11th-16th Century", *Maritimes Mittelalter, Meere als Kommunikationsraume* içinde, ed. M. Borgolte, N. Jaspert, Ostfildern, Londra (2016), 115-117.

²⁸ Charles King, *Karadeniz*, çev. Zülal Kılıç (İstanbul: Kitap Yayınları, 2008), 47-53.

Galata veya Kefe'nin başı çektiği “*podestat*” yani valilik yönetimlerine sahipti. Cenova kolonilerinde konsolos, ticaret meclisleri ve kolluk kuvvetleri yerleşkeleri bu yerleşkelerde sürdürülebilirliği sađlamaktaydı²⁹. Fakat Antik Yunan kolonilerindeki yerleşke düzeni Cenova kolonilerindeki gibi gelişmiş veya da nizam değildi.

Antik Yunan kolonilerinde Cenova kolonilerinde olduğu gibi çok kültürlü ve etnikli yapı mevcuttu. Antik Yunan yerleşkelerinde İskit ve Pers halklarından tacirlere veya kimselere rastlanılabildiği gibi Cenova kolonilerinde de Rum, Ermeni, Yahudi, Fars, Arap, Türk gibi farklı milletlerden kimselere rastlanılabilmekteydi; öyle ki Rum ve Ermeni halkı ayrı nüfus oluřturmaktaydı³⁰. Bu hal kültürel arası etkileşime vesile olduğu gibi Karadeniz'in kültürel ve toplumsal havzasında bütünleşmeyi de vesile kılmıştı.

Antik Yunan kolonileri, MS. III. yüzyılda Sarmat boyları saldırı neticesinde yıpranmaya başladı. Böylece İskitlerle kurulmuş ortaklık da zayıfladı ve bu ticaret toplulukları, Asya bozkırlarından Kuzey Karadeniz'e gelmiş göçebe saldırıları neticesinde yok oluşa srklendi³¹. Cenova kolonileri ise XIV-XV. yüzyıllarda Timur'un Karadeniz'deki tahribatı ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki ilerleyişi neticesinde yerini boşaltmak zorunda kaldı³².

Antik Yunan ve Cenova Kolonileri'nin Farklılıkları

Karadeniz'deki Antik Yunan ve Cenova kolonileri işlevsel olarak benzerliklere sahip olsa da birçok farklılığa da sahipti. Cenova kolonileri, XIII. yüzyıl itibariyle Müslüman kuvvetlerle çarpışarak Haçlı yerleşkeleri üstünde ve Bizans İmparatorluğu topraklarındaki ticarî imtiyazlarla gelişmiş, Venedik ile rekabet halinde olmak üzere ticaret istasyonları ağı şeklinde ortaya ıkmıřtı³³. Antik Yunan kolonileri ise Akdeniz'de Müslüman askerî kuvveti ile hiç karşılaşmadığı gibi Bizans İmparatorluğu'nun iktisadî nüfuzunu kırmakla da uğraşmak zorunda kalmamıştı. Bununla birlikte Cenova Cumhuriyeti, Orta ağ'ın en önemli askerî kuvvetlerinden Altın Orda ile daim diplomatik ilişkide olmakla birlikte bu devlete tbi bey ve emirlerin saldırılarıyla da baş etmek zorunda kalmıřtı³⁴. Fakat Antik Yunan yerleşkeleri, İskit kuvvetlerince korunmaktaydı. Yine Cenova tacirleri, Güney Karadeniz'de Trabzon Rum İmparatorluğu ile devamlı halde çatışma içinde olmuş ve kaleleri Leonkastron'u korumak zorunda kalmıřtı³⁵. Netice olarak da Cenova Cumhuriyeti

²⁹ Giuseppe Canestrini, “Il Mar Nero e Colonie degli Italiani nel Medio Evo”, *Archivio Storico Italiano, Giornale Storico degli Archivi Toscani* 5-1, 1897, 3-28.

³⁰ Giuseppe Cossuto, “L'italianit trasformata: la caduta di Caffa e gli italiani della ex colonia tra Khanato di Crimea e Impero ottomano”, *Altreitalie*, ed. Maddalena Tirabassi, 36-37, Roma (2008), 164-165; Joanna Kemp, *Led Across the Danube: Interactions between Rome and the Danubian-Pontic Peoples in the first two centuries AD* (Doktora Tezi, Warwick, 2019), 283-286.

³¹ İlhami Durmuş, *İskitler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 92.

³² Nizamüddin şm, *Zafernme*, ev. Necati Lugal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1987), 135-155; Açık Paşaoğlu, Açık Paşaoğlu Tarihi, 131-137; Ren Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, ev. Mehmet Reşat Uzmen (İstanbul: Ötüken Neşriyat 1980), 409-416; Jorga, *Fatih ve Dönemi*, 128-134.

³³ Yıldız, *Karadeniz Ticareti*, 40-53.

³⁴ Michele Giuseppe Canale, *Della Crimea, del suo Commercio e dei suoi Dominatori*, (Genova: R. J. de Sordo-Muti, 1855), 344; Lodovico Sauli, *Dalla colonia dei Genovesi in Galata*, I (Torino: G. Bocca, 1831), 319-320; Giovanna Balbi, “Atti Rogati a Caffa da Nicolo Beltrame (1343-44)”, *Notai Genovesi in Oltremare Atti Rogati a Caffa e a Licostomo (Sec. XIV)* içinde, (Genova: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1973), 74-75.

³⁵ Mehmet Akif Bal, *Kronolojik Trabzon Tarihi* (İstanbul: Trabzon Kitaplığı, 2008), 40.

Akdeniz'de ve Karadeniz'de güçlü askerî organizasyonlara sahip olmak mecburiyetindeydi. Cenova kolonileri Antik Yunan kolonilerine kıyasla daha merkezî karakterlere sahip olup ekonomik ve stratejik çıkarlarını daha net çizgilerle korumak zorunda kalmaktaydı.

Antik Yunan ticaretinde Kırım ve çevresi esasken, Cenova tacirleri Kuzey Karadeniz ve Güney Karadeniz haricinde, kilit İstanbul Boğazı'nın merkez alındığı Galata'yı üçlü kuvvet şeklinde denetlemek zorundaydı. Bu da kaçınılmaz olarak Karadeniz'de Cenova ahalisi adına üç kutuplu ticarî teşekküle sebebiyet vermişti³⁶.

Ekonomik, siyasî ve askerî süreç dışında iki kolonizasyon hareketi de toplumsal yönden farklılığa sahipti. Kolonilerdeki Antik Yunan halkı, kültürel uyum ve ticarî ortaklık zemininde İskit topluluklarıyla uzunca müddet ilişkileri geliştirip, dil ile dinde ortaklaşma ve geleneklerde de melezleşme ortaya çıkarmıştı³⁷. Cenova ahalisi ise Karadeniz'deki Tatarlarla, Türklerle, Yahudilerle, Araplarla ve Farslarla kültürel alışverişte ileri gitmemişlerdi. Sadece Rum halkıyla, Sakız Adası ve Galata'da karşılıklı evliliklerle ortak toplum kurma yoluna gitmiş ve bu kitle zamanla Karadeniz'deki ticaret ve iş adamı kitlesi haline gelmişti³⁸.

Sonuç

Karadeniz'deki Antik Yunan ve Cenova kolonileri farklı tarihsel dönemlerde ve siyasî şartlarda ortaya çıkmış olsa da bölgesel ticaretteki örgütlenme, liman-merkezli yerleşimlerdeki gelişme ve deniz ulaşımındaki süreklilik adına birbirlerine paralel işlevlere sahipti. İki koloni modeli de deniz taşımacılığında elverişli ve stratejik noktaları tercih etmiş ve iç tarafla güçlü ekonomik bağlara sahip olmuş ve buldukları coğrafyalardaki hammadde ve ürünleri merkeze yönlendirmişti. Bu yönüyle Karadeniz havzası, farklı çağlarda aynı mekânsal ve ekonomik mantıkla işlemiş iki farklı koloni düzenine ev sahipliği yapmıştı. Bununla birlikte iki koloni de idarî yapıları, bölgesel ilişki nitelikleri ve kültürel etkileşimleri adına farklılıklara da sahipti. Antik Yunan kolonileri ekseriyetle askerî harekât yerine ticaret ve kültürel alışverişe dayalı, yerli halklarla bütünleşmiş yerleşkelere sahipti; Cenova kolonileri ise daha ziyade merkezî otoriteye bağlı, ticarî imtiyazları korumaya ve ekonomik tekeldeki sürdürülebilirliği yönelik ticaret üslerle teşkilatlanmıştı.

Karadeniz tarihindeki bu iki farklı koloni modeli, bölgedeki uzunca müddetli ticarî sürekliliğini ve küresel ağlara eklemleme biçimlerini anlamak adı birbirini tamamlayan iki ayrı evreyi temsil etmekteydi. Antik Yunan kolonileri Karadeniz'i ilk kez Akdeniz'in ekonomik ve kültürel düzeniyle bütünleştirerek öncü rolü üstlendi; Cenova kolonileri ise Orta Çağ'da bu işlevi daha kurumsal ve merkezden yönetilmiş askerî tahkimatla destekleniş biçiminde devam ettirdi. Böylece Karadeniz, Eski Çağ'dan Orta Çağ'da uzanan süreçte Akdeniz kültürüyle entegre oldu.

³⁶ Yıldız, *Karadeniz Ticareti*, s. XXXII.

³⁷ King, *Karadeniz*, 55-61.

³⁸ Brendan Freely & John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023), 28.

Bu çalışmada ortaya konulan karşılaştırma, Karadeniz'in Antik Yunan ve Cenova kolonizasyon süreçleriyle Akdeniz dünyasına eklenmesinin iki ayrı evresini göstermektedir. Ancak bu iki dönemin karşılaştırmalı incelenmesi, yalnızca tarihsel olay örgüsüne değil; arkeolojik bulgular, maddi kültür unsurları, denizcilik teknolojileri ve ekonomik aę analizlerine dayalı daha geniş çaplı araştırmalarla da desteklenmelidir. Özellikle Karadeniz limanlarının hinterland bağlantıları, yerel topluluklarla etkileşim biçimleri ve koloni toplumlarının gündelik yaşam pratikleri üzerine disiplinlerarası çalışmaların artması, bölgesel tarih yazımına önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, Bizans, Osmanlı ve Altın Orda gibi büyük glerin bu süreçlerdeki rolünü de karşılaştırmalı perspektife dahil etmek, Karadeniz'in küresel ekonomi-politik ağlardaki konumunu daha bütüncül bir biçimde anlamamıza imkn tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

1- Kaynak Eserler

Apollonius Rodius. *The Argonautica*. London: Loeb Classical Library, 1912.

şık Paşaoğlu. *şık Paşaoğlu Tarihi*. Hazırlayan: Nihal Atsız. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

Dukas. *İstanbul'un Fethi, Dukas Kroniği*. Çevirmen: Vladimir Mirmiroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013.

Eb'l-Fidâ. *Eb'l-Fidâ Coğrafyası*. Çevirmen: Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022.

Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. Çevirmen: Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.

Korykoslu Hayton. *Doğu lkeleri Tarihinin Altın ağı*. Çevirmen: Altay Tayfun zcan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2023.

Mesûdî, *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)*. Çevirmen: Ramazan Őeeren. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018.

Nizamüddin Őm. *Zafernme*. Çevirmen: Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu 1987.

Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*. Çevirmen: İlcan Bihter Barlas. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2009.

Pero Tafur. *Pero Tafur Seyahatnamesi, 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*. Çevirmen: Hakan Kılınç. İstanbul: Kitap Yayınları, 2021.

Trabzonlu Rahip Per Minas Bıjškyan. *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafiya*. Çevirmen: Hrand der Andreasyan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2025.

2- Araştırma Eserler

Akıncı, Turan. *Galata*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2022.

Aydın, Bahtiyar. *Bir Turan Devleti: İskitler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021.

Ascherson, Neal. *Karadeniz*. Çevirmen: Kudret Emiroğlu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

Badakoğlu, Umut. *Antik Kaynaklar ve Güncel Çalışmalar Işığında Sarmatlar-İskitler*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, 2018.

Bal, Mehmet Akif. *Kronolojik Trabzon Tarihi*. İstanbul: Trabzon Kitaplığı, 2008.

Balard, Michel. "The Black Sea Trade and Navigation (13th-15th Centuries)", *Vorträge und Forschungen: Maritimes Mittelalter, Meere als Kommunikationsräume* 83 (2016): 181-194.

Balbi, Giovanna. *Notai Genovesi in Oltremare Atti Rogati a Caffa e a Licostomo (Sec. XIV)*. Genova: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1973.

Canale, Michele Giuseppe, *Della Crimea, del suo Commercio e dei suoi Dominatori*. Genova: R. J. de Sordo-Muti, 1855.

Canestrini, Giuseppe, "Il Mar Nero e Colonie degli Italiani nel Medio Evo", *Archivio Storico Italiano, Giornale Storico degli Archivi Toscani*, 5-1, (1897): 3-28.

Cossuto, Giuseppe. "L'italianità trasformata: la caduta di Caffa e gli italiani della ex colonia tra Khanato di Crimea e Impero ottomano". *Altretalia*, ed. Maddalena Tirabassi, 36-37, (2008): 163-172.

Çalış, Said Mübin, "İskit-Sarmat Politik Hegemonyası Altında Karadeniz Çevresi", *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (2023): 20-50.

Durmuş, Eda, "Karadeniz'in Kuzeyinde İskit-Grek ilişkileri", *Akademik Bakış*, 38-35 (2024): 39-52.

Durmuş, İlhami. *İskitler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.

Emir, Osman. "Grek Kolonizasyon Dönemi'nde Karadeniz'de Önemli Bir Geçim Kaynağı: Köle Ticareti". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 10, (2011): 9-28.

Fleet, Kate. *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*. Çevirmen: Özkan Akpınar. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

- Freely, Brendan & John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*. Çevirmen: Yelda Türedi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- Gallotta, Aldo, "Ceneviz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7. Ankara TDV Yayınları, (1993): 363-365.
- Gertwagen, Ruthy, "A Chapter on Maritime History: Shipping and Nautical Technology of Trade and Warfare in the Medieval Mediterranean 11th-16th Century". *Maritimes Mittelalter, Meere als Kommunikationsraume*, Editor: M. Borgolte, N. Jaspert, Ostfildern, (2016), 109-148.
- Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu*. Çevirmen: Mehmet Reřat Uzmen. İstanbul: Ötüken Neşriyat 1980.
- Heyd, Guglielmo. *Le Colonie Commerciale degli Italiani in Oriente nel Medio Evo*, II. Venezia e Torino: G. Antonelli & L. Basadonna. 1866.
- Heyd, Wilhelm. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. Çevirmen: Enver Ziya Karal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975.
- Jorga, Nicolae, *Büyük Türk, Fatih ve Dönemi*. Çevirmen: Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- Kapka, Emine. *Antik Yunan Yemek Kültürü*. İstanbul: Sakin Kitap, 2024.
- Kemp, Joanna, *Led Across the Danube: Interactions between Rome and the Danubian-Pontic Peoples in the first two centuries AD*. Doktora Tezi, University of Warwick, 2019.
- King, Charles, *Karadeniz*. Çevirmen: Zülal Kılıç. İstanbul: Kitap Yayınları, 2008.
- Laiou-Thomadakis, Angeliki E., "'The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System; Thirteenth-Fifteenth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers* 34-35, (1980): 177-222.
- Lopez, Robert Sabatino, "Market Expansion: The Case of Genoa", *The Journal of Economic History* 13-4 (1964): 445-464.
- Özyetgin, A. Melek & İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022).
- Paine, Lincoln, *Deniz ve Uygarlık, Dünya Denizcilik Tarihi*. Çevirmen: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- Pryor, John H., *Akdeniz 'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*. Çevirmen: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2004.

Reden, Sitta von, *Money in Classical Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Sauli, Lodovico. *Dalla colonia dei Genovesi in Galata*, I. Torino: G. Bocca, 1831.

Tekin, Oğuz. *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Turan, Şerafettin. *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I. İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

Ülgen, Pınar. *Orta Çağ Avrupası'nda Kölelik*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.

Yıldız, Murat Kaan. *Ortaçağ'da Karadeniz Ticareti (1261-1402)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2025.

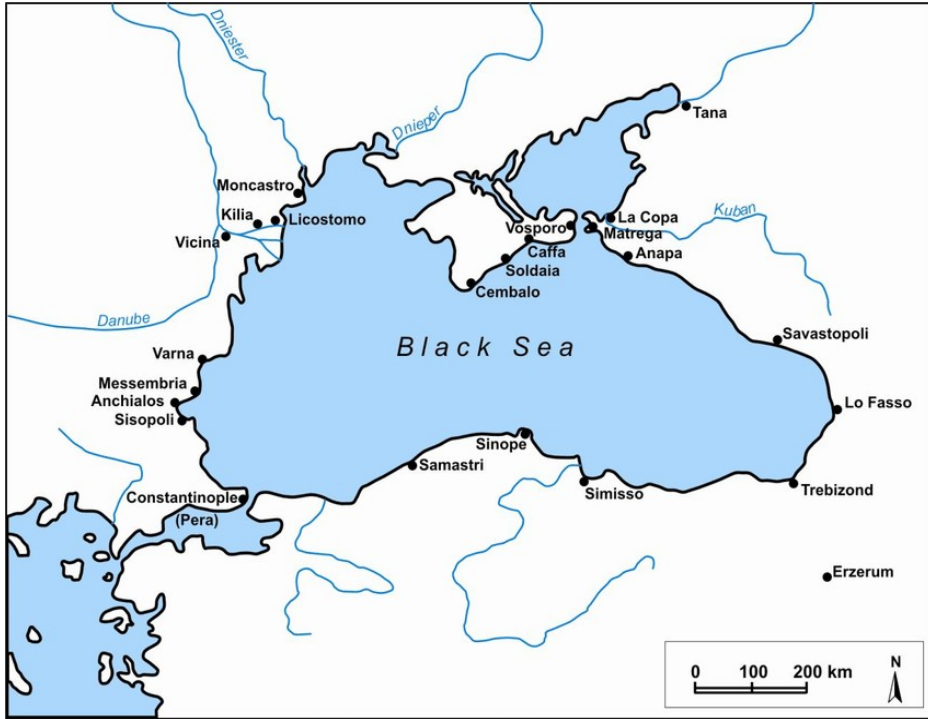
_____, "Birinci Haçlı Seferi'nde Cenova: Rolü, İmtiyazları, Gelişimi", *The Legends Journal of European History Studies*, 2 (2021): 106-129.

Yılmaz, Halil İbrahim. *Karadeniz'in Kuzeyinde İskit Ekonomik Faaliyetleri (M.Ö. VI-VII. Yüzyıllar)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2023.

Ekler:

Görsel 1: Karadeniz'deki Antik Yunan Kolonileri

Görsel 2: Karadeniz'deki Cenova Kolonileri